

KONCEPTUALNA METAFORA DANAS - REKAPITULACIJA I NOVI SMJEROVI

Jurčić Katunar, Cecilija

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2017, 28, 171 - 177**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:569744>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

KONCEPTUALNA METAFORA DANAS – REKAPITULACIJA I NOVI SMJEROVI

METAFORE KOJE ISTRAŽUJEMO: SUVREMENI UVIDI U KONCEPTUALNU METAFORU

*Zagreb; Srednja Europa, 2014.,
gl. ur. Mateusz-Milan Stanojević*

Pojava knjige *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu* svjedoči prije svega o zrelosti domaće kognitivnolingvističke znanstvene zajednice – naime da kvalitetnih i intrigantnih istraživanja, radova, autora koji se bave konceptualnom metaforom ima dovoljno, i da pritom posjedujemo širinu da vlastita istraživanja smjestimo u svjetske okvire i trendove, u realnome vremenu.

Uvodnim uredničkim poglavljem, naslovljenim kao i monografija čitava, Stanojević kratko kontekstualizira teoriju konceptualne metafore, usto izdvajajući važnija istraživanja od početaka do danas, inozemna i hrvatska, potom pojašnjava nakanu i strukturu knjige, te donosi sažet pregled autorskih priloga. Kako navodi, cilj knjige nije pojasniti osnovne pojmove teorije (takovih knjiga već podosta postoji, pa i u Hrvatskoj), niti pružiti ujednačen pogled na konceptualnu metaforu, upravo suprotno, zamisao je objediniti različita suvremena (empirijska) istraživanja o konceptualnoj metafori (njezinim teorijskim, primijenjenim, jezičnim, konceptualnim i komunikacijskim aspektima) iz perspektiva različitih disciplina, a koja bi se barem u nekoj mjeri oslanjala na podatke ili ilustracije iz hrvatskog jezika. Svih deset priloga bavi se temeljnim pitanjima o naravi konceptual-

ne metafore i modusima njezina istraživanja, pritom na različite načine otvarajući raspravu s klasičnom Lakoffovom i Johnsonovom teorijom.

Stanojević vrlo upućeno za nas sažima temeljna pitanja o konceptualnoj metafori, od kojih je većina još uvijek otvorena istraživanjima i novim spoznajama koje nerijetko, pa i iz temelja, preinačuju opća mjesta klasične teorije konceptualne metafore, usto navodeći kojih se pitanja dotiču pojedini autorski prilozi, čineći i nas dostatno informiranima za poglavlja koja slijede. Započinje pitanjem o metafori kao jezičnome ili konceptualnome entitetu – dok su Lakoff i Johnson zagovarali isključivo konceptualnu narav metafore, suvremenija su istraživanja, osobito ona korpusna i diskursna pokazivala (presudnu) važnost jezičnoga dijela, pa se između tih dviju krajnosti (jer u metodološki strogome lingvističkome pristupu konceptualnu metaforu kao „psihološku realnost” nije ni moguće istražiti) istraživači (tako i autori u knjizi) odlučuju za srednji put, prihvaćajući razliku između jezičnog i konceptualnog, ali se ne libeći na temelju jezičnog zaključivati i o konceptualnome. S tim u vezi pitanje je o metafori kao dinamičnoj sposobnosti u stvarnome vremenu ili statičnome konceptualnome mehanizmu stvaranja novih jezičnih izraza.

Tu dvojbu Stanojević očekivano relativizira zaključkom da ona jest oboje, jezične su metafore koje proizvodimo odraz naše sposobnosti metaforizacije, ali su ujedno i utemeljene na razmjerno ustaljenim konceptualnim vezama među domenama. Pritom se neki istraživački pristupi više bave metaforama kao motivacijskim mehanizmom, drugi se više usredotočuju na njezinu dinamičnu narav premda se u svima nužno ogledaju oba pristupa. Kognitivna se teorija iscrpno bavila i pitanjem odnosa između konceptualne metafore i konceptualne metonimije, od Lakoffa i Johnsona koji metonimiju smještaju uz bok metafori kao spoznajnome procesu, ali joj ulogu ograničuju isključivo na referencijalnu razinu do suvremenijih istraživanja koja pokazuju kako je metonimija mnogo više od toga, pa i „temeljniji” proces od metafore koji često prethodi nastanku metafore. Konvencionalnost na razini konceptualnih veza (konceptualne su veze obično konvencionalne, rjeđe nekonvencionalne), te na razini jezičnih izraza (neki su metaforički izrazi konvencionalni, a drugi inovativni) također je trajna preokupacija istraživača koji se bave metaforom, pa nije drukčije ni u priložima u ovoj knjizi – pri čemu je dakako uloga (ne)konvencionalnosti ovisna o vrsti teksta koji se istražuje i odabranome znanstvenome pristupu. Iskustveno utemeljenje ili ukotvljenje konceptualne metafore u smislu razloga koji dovode do nastanka upravo nekih vrsta konceptualnih metafora, dok su neke vrlo rijetke ili se uopće ne pojavljuju također trajno zaokuplja istraživače – uz nepobitno i polazišno tjelesno ukotvljenje, mi smo i društvena bića koja tijekom komunikacije ne samo reproduciramo postojeće metaforičke

obrasce već ih i mijenjamo kako bismo postigli neki komunikacijski (ili poetski) učinak, pa su metafore ukotvljene i socio-kognitivno, a napose, kaže Stanojević, i u jeziku samome. U istraživanjima i pristupima metafori općenito, pa i u onima u ovoj monografiji, obično se rabi klasičniji dvodomenski pristup, ali često i više-(četvoro)domenski pristup konceptualne integracije u kojemu se značenje modelira barem uz još jedan dodatni konceptualni prostor i takav je višedomenski pristup gotovo nezaobilazan u suvremenim diskurzivnim pristupima.

Knjiga započinje radom *Konceptualna metafora u frazeologiji* Marije Omazić u kojemu nas autorica upoznaje sa suvremenim trendovima u frazeologiji ističući važnost teorije konceptualne metafore i metonimije u različitim pravcima i teorijama koji istražuju frazeme. Središnje mjesto u okviru kognitivne lingvistike ta je teorija zadobila među ostalim i, tvrdi autorica, jer je kompleksnost i raznovrsnost figurativne jezične uporabe uspjela svesti na zajednički nazivnik i izlučiti temeljni, produktivni misaoni mehanizam u podlozi brojnih figurativnih izraza, kako novih, tako i konvencionaliziranih. Upravo konvencionalizirani dio figurativnoga jezika, figurativna frazeologija, i njezino postojanje u svim jezicima sjajan je dokaz, ističe autorica, univerzalnosti mehanizma konceptualne metafore i njezove prijemčivosti.

Značenja frazema nikako nisu proizvoljna, kako se nekad mislilo, već se temelje na zajedničkom kognitivnom mehanizmu, odnosno konceptualnoj metafori koja omogućuje da se relevantna svojstva iz izvorišne domene projiciraju na ciljnu domenu, pritom u procesu razu-

mijevanja nije uvijek i posve jasno na koji se način formiraju asocijativne veze između eksplicitne leksičke strukture frazema i njegova implicitna značenja. Također kao zanimljivo autorica ističe i pitanje mobilizacije pojedinih istaknutih svojstava izvorišne domene i njihove projekcije na ciljnu domenu – zapravo je u osnovi metafore metonimijski mehanizam, ne uspoređujemo sve aspekte dviju domena već samo onaj istaknuti koji služi kao poveznica i temelj za preslikavanje. Teorijski i metodološki aparat koji se danas koristi u frazeologiji kolaž je različitih pristupa koji je onoliko fleksibilan koliko i materijal koji pokušava obuhvatiti i zauzdati, slikovito zaključuje Omazić, pri čemu teorija konceptualne metafore, unatoč činjenici da ne može obuhvatiti svu frazeološku građu ni sve jezike nesumnjivo zauzima središnje mjesto, a konceptualna metafora i metonimija značenjsko motivacijsko, ali i interpretativno ishodište za nastanak i razumijevanje većine frazeološke građe.

Prilog Güntera Raddena *Pučki model jezika* (prevela Aleksandra Ščukanec) iznimno je zanimljiva rekonstrukcija pučkog (neekspertnog) modela jezika na temelju jezičnih izraza vezanih za dijelove našeg govornog aparata uzetih iz brojnih ne nužno srodnih jezika (engleskog, njemačkog, turskog, poljskog, hrvatskog i drugih). Autor pokazuje kako je upravo artikulacija važan dio našeg pučkog modela jezika i u većini jezika uključuje glas, kao i grlo i vrat te artikulacijske organe: jezik, usta, zube i usne, pri čemu su ti dijelovi artikulacijsko polazište za proizvodnju oblika i sadržaja riječi (pučka fonetika pritom mnoge aspekte artikulacije zanemaruje). Radden pokazuje kako je za mo-

tivaciju pučkog razumijevanja govora/jezika ključna metonimija (a ne metafora), pa tako ARTIKULACIJA predstavlja metonimijsku izvornu domenu za ciljnu domenu JEZIKA, naime u pučkome modelu artikulirani jezični oblik predstavlja i značenje, pa izostaje klasično obilježje proizvoljnosti jezičnoga znaka. Činjenicu da kod metonimijskih izraza često izostaje jezična svijest govornika o tome kako se radi o prenesenome značenju ne treba smatrati argumentom protiv konceptualnog statusa metonimija, ističe Radden, dapače, upravo suprotno, valja je smatrati dokazom da su metonimije u jeziku toliko dobro motivirane i rasprostranjene da ih govornici više ne primjećuju.

U radu *Konceptualna metafora i dijakronija: o evoluciji metaforičkoga uma u hrvatskom jeziku* Kristina Štrkalj Despot usredotočuje se na dijakronijski pristup, naime sinkronijska polisemija često je odraz dijakronijskoga razvoja i jezičnih promjena na način da nemetaforičko značenje evoluirala i motivira nastanak metaforičkoga. Unatoč važnosti dijakronijske kognitivne lingvistike u promjeni perspektive u pristupu metafori, dijakronijska istraživanja metafore zaostaju za onima u sinkronijskoj perspektivi, te je ova studija svakako važan doprinos u uspostavi ravnoteže. Autorica nam nakon vrlo iscrpnoga i upućenoga uvodnoga pregleda discipline (primarno Swetseer, Allan, i u nas Raffaelli) predstavlja rezultate istraživanja konceptualne strukture uma u starohrvatskome i suvremenome hrvatskom jeziku temeljene na istraživačkome korpusu Hrvatske jezične riznice (ali i drugim izvorima). Na temelju rezultata autorica uočava neke hipoteze i tendencije, prije svega da konceptualne strukture

uma u hrvatskome jeziku u dijakronijskoj perspektivi pokazuje da hrvatski jezik i u sinkronijskoj i u dijakronijskoj perspektivi dijeli opći metaforički sustav UMA KAO TIJELA kakav opisuje Sweetser (1990), no da je pritom metaforički sustav potvrđen u tekstovima najranijih razdoblja hrvatskoga jezika manje razgranat, a njegova struktura znatno jednostavnija, da su primarne metafore i metafore opće razine dobro zastupljene, ali da je u usporedbi sa suvremenim hrvatskim potvrdama, starohrvatski sustav siromašan u specifikacijama izvornih i/ili ciljnih domena, izvedenih metafora, i specifičnih slučajeva. Na temelju takovih opažanja autorica evolucijskom logikom pretpostavlja kako se metaforički sustavi postupno razvijaju iz primarnih metafora i metafora opće razine prema složenim metaforama i njihovim sve specifičnijim izvedenim oblicima te kako početna molekularna struktura toga sustava biva sve složenijom što je povijest njezine jezične uporabe dulja.

Mateusz-Milan Stanojević u prilogu *Konceptualna metafora i gramatika* pita se mogu li i u kojoj mjeri značenjske razlike među metaforama biti uzrokovane gramatikom, odnosno utječe li uopće ikako gramatika na metaforu. Istom i odgovara – s obzirom na to da dva gramatička oblika nikako ne mogu imati isto značenje, onda ni različiti gramatički izrazi nikako ne mogu biti sasvim identične metafore. U radu se donosi pregled istraživanja u engleskome i hrvatskome jeziku koji nedvojbeno pokazuju kako konceptualna metafora ovisi o gramatičkom obliku. Vidljivo je to na više razina, primjerice različite vrste riječi više ili manje „privlače” konceptualne metafore (glagoli su češće

metaforični od imenica), metafore mogu imati drukčiji gramatički oblik od netafora (primjer *boli/bola*), iako bez obzira na gramatički oblik konceptualni odnos između sadržaja i prijenosnika ostaje isti – kako pokazuju zaključci o autonomiji i zavisnosti. Napose, za različite omjere metafora u različitim gramatičkim konstrukcijama zaslužni su različiti lokalni čimbenici – od istaknutosti, preko etimologije i morfosemantike pa do konceptualnih značajki pojedinih gramatičkih konstrukcija. Stanojević zaključuje kako se višestruki karakter metafore kao konceptualnog, jezičnog i komunikacijskog entiteta, odnosno njezino sociokognitivno i diskursno (a ne samo konceptualno) ukotvljenje u cijelosti aktualizira i u gramatici.

Goran Schmidt bavi se konceptualnom metaforom u prevođenju (*Konceptualne metafore u prevođenju*) pristupajući joj s deskriptivnoga (ne preskriptivnoga) polazišta. Autor predlaže tipologiju postupaka prevođenja metafora nastalu kombinacijom već postojeće Touryeve tipologije i Kövecsesova kognitivno-lingvističkoga pristupa, a čiju valjanost prethodno ovjerava na korpusu triju hrvatskih prijevoda romana *The Picture of Dorian Gray* i koja se pokazuje adekvatnom za potpuni opis prevođenja metafora sa stajališta teorije konceptualne metafore. Motivacija za upotrebu pojedinačnih prevoditeljskih postupaka vrlo je kompleksna i sastoji se od niza faktora, poput konvencionalnosti izraza u ciljnom jeziku, opće usmjerenosti na izvorni tekst i kulturu ili na čitatelja i slično, no ključan utjecaj na izbor prevoditeljskog postupka čini se ima univerzalnost metafore – ako neki izraz postoji u oba jezika, velika je

vjerojatnost da će prevoditelj koristiti baš taj izraz, a ako ne postoji isti izraz, pokušat će se zadržati ista konceptualna metafora.

Sanja Berberović i Nihada Delibegović Džanić u knjizi su zastupljene radom *Zaglavljene u kružnom toku ili jure autocestom? Odnos konceptualne metafore i konceptualne integracije*. Autorice preuzimaju Kövecsesov model figurativne kreativnosti smatrajući kako upravo suodnos teorije konceptualne metafore i teorije konceptualne integracije predstavlja pogodan okvir za tumačenje figurativne kreativnosti u stvarnome diskursu. Konceptualna integracija utemeljena je u konvencionalnim metaforama koje su onda kreativno elaborirane u konceptualnoj integraciji. Izvorišni koncept o kojem ljudi posjeduju široko enciklopedijsko i iskustveno znanje inicira nastajanje bogatijeg scenarija u integriranome prostoru upravo projiciranjem marginalnih dijelova konceptualnoga materijala koji nisu iskorišteni u metaforičkim preslikavanjima. U tom smislu Berberović i Delibegović-Džanić analiziraju primjer iz hrvatskoga medijskog prostora – radi se o segmentu govora Ivice Mudrinića koji stanje u hrvatskome gospodarstvu opisuje kao već godinama zaglavljeno u kružnome toku oslanjajući se pritom na konvencionalnu metaforu GOSPODARSTVO JE VOZILO U POKRETU, ali rabeći nekonvencionalne aspekte izvorne domene, kakav je i kružni tok, sugerirajući neprestanim kruženjem putovanje bez destinacije, cilja i napretka i posredno ozbiljnost stanja u gospodarstvu. Zoran Milanović, ondašnji hrvatski premijer iskoristio je bogato znanje o izvornoj domeni vozila u pokretu i odaslao poruku modificirajući i reinterpetirajući

postojeći blend na način da se gospodarstvo sigurno kreće kružnim tokom s ciljem traženja prvog izlaza.

U prilogu *Metafora, diskurs i društvo* Ljiljana Šarić konceptualnim metaforama pristupa iz diskursne perspektive, pri čemu se diskurs razumijeva onako kako ga razumijeva kritička analiza diskursa, kao s jedne strane rezultat društvenih procesa, a s druge strane čimbenik koji stvara ili mijenja društvene procese. Rad donosi pregled osnovnih ideja i problema s kojima se suočava kritička analiza diskursa, a onda i na njoj utemeljena Charteris-Blackova kritička analiza metafore, a u drugome dijelu i rezultate istraživanja metafore u hrvatskome medijskome EU-diskursu. Glavna je ideja kritičke analize diskursa tumačiti (obično omjerima moći) konkretne jezične izbore (uključujući i metafore) među raspoloživim načinima komunikacije o nekoj temi, te rezultati istraživanja pokazuju kako je metafora vrlo često svjesna strategija kreiranja značenja i postizanja vrlo konkretnih ciljeva, osobito u političkome diskursu. Stoga je, zaključuje autorica, u analizi diskursa, posebno političkog, bitno uzeti u obzir širi društveni kontekst u kojem se metafore pojavljuju te okolnosti u kojima one nastaju.

Konceptualna metafora i kognitivna poetika rasprava je Marine Biti i Danijele Marot Kiš koja se iz domene svakodnevnoga diskursa prenosi sada u domenu literarnoga iskustva. Autorice tumače evoluciju discipline i termina kojim se označuje (kognitivna poetika, *poetika uma*, kognitivna stilistika...) izdvajajući iz uistinu ekstenzivne bibliografije ključna djela i autore koji su je formirali – primarno *Metaphors We Live By* (1980) George

Lakoffa i Marka Johnsona, preko Dama-sieve *The Feeling of What Happens* (2000), *More Than Cool Reason: A Field Guide to the Poetic Metaphor* (1989) Lakoffa i Johnsona, *The Literary Mind* Marka Turnera (1998), *The Poetics of Mind* Raymonda Gibbsa (1994) i brojne druge. Za kognitivnopoetički pristup paradigmatskom autorice smatraju Turnerovu tezu o literarnosti ljudskoga uma u smislu imaginativne sposobnosti premošćivanja jaza između iskustva življena svijeta i onoga koji se zamišlja. Književnost se u takvoj perspektivi tumači kao prostor značenja izgrađen na istim mentalnim uzorcima koji određuju i svakodnevni život, a možemo je razumjeti, pa i stvarati, zahvaljujući literarnim kvalitetama svakodnevnoga uma koje se tiču narativne imaginacije te s njome povezanih sposobnosti oblikovanja i zamišljanja drugih i drukčijih zbilja i scenarija. Ključnu ulogu u tome ima konceptualna metafora. Brojnim primjerima iz književnih djela autorice tumače metaforičke destabilizacije značenja ukazujući na važnost iskustva tjelesnosti i njezine metaforičke denaturalizacije, kao i važnost vremena i prostora te njihovo metaforičko izmještanje u fikcionalnim svjetovima.

Mihailo Antović autor je priloga o ulozi konceptualne metafore u diskursu o glazbi *Metafora o muzici ili metafora u muzici? Jedan prilog za saradnju kognitivne lingvistike i kognitivne muzikologije*. Kako je glazba posve apstraktna, nediskurzivna forma, metaforični su izrazi jedini način kojima se može verbalno izraziti, stoga je svaki diskurs o glazbi, drži autor, nepresušan izvor korpusna materijala za izučavanje konceptualne metafore. Autor tumači pojmove *mentalne obrade muzike* i

konceptualizacije muzike kao središnje pojmove sustava koji predlaže, pri čemu smatra kako je većina glazbenih koncepata metaforički utemeljena. U radu se na temelju dviju empirijskih studija pokazuje kako djeca različitih kultura, obrazovanja i kognitivnog statusa prirodno grade glazbene metafore, kako se one na površini međusobno razlikuju, no da je moguće postulirati i određene dubinske sličnosti. Autor predlaže nov teorijski pristup elementarnoj glazbenoj metafori utemeljen na mehanizmu konceptualne integracije, no uzimajući u obzir i doprinose teorije konceptualne metafore, analize perceptivnog značenja i konceptualne semantike.

Prvi dio rada Renate Geld, Tomislava Tadića i Mateusza-Milana Stanojevića *Uloga konceptualne metafore u poučavanju kod videćih i slijepih učenika* donosi kratak pregled teorijskih uvida vezanih uz konceptualnu metaforu u poučavanju vokabulara, s posebnim osvrtom na svijest o metafori i strateško konstruiranje značenja, ulogu prvog i inog jezika kod slijepih i slabovidnih učenika te na istraživanja uloge konceptualne metafore u poučavanju frazema u svijetu i kod nas. Teorijska razmatranja kao i empirijska istraživanja u svijetu i u nas, tvrde autori, pokazuju da konceptualna metafora ima učinak na retenciju (oblika i) značenja figurativnih izraza, što potvrđuje i njihovo istraživanje provedeno na uzorku slijepih i slabovidnih te videćih hrvatskih srednoškolarca, učenika engleskog jezika. Taj je rezultat u skladu s tvrdnjom da konceptualna metafora povećava dublje procesiranje frazema, pri čemu je ključno osvješćivanje konceptualne metafore kao načina strateškog konstruiranja jezičnih izraza. Kako studije prikazane u radu po-

kazuju da je retencija bolja i kod videćih i kod slijepih učenika, autori zaključuju kako su kognitivni mehanizmi u pozadini konstruiranja i strateškog konstruiranja značenja jednaki.

Knjiga je zaokružena kratkim uredničkim zaključnim poglavljem kojim se rezimira njezina nakana i cilj i navode teorije i istraživanja koje zbog opsežnosti, ali i očuvanja koherentnosti monografije (svi prilozi u knjizi konceptualnoj metafori prilaze „iznutra”) ostaju izvan njezinih korica, primjerice brojni psiholingvistički

ili neurolingvistički pristupi metafori ili pak oni koji metafori, kako kaže Stanojević, pristupaju izvana, kritizirajući teoriju konceptualne metafore ili metafori na-prosto pristupaju na posve drukčiji način.

Rezimirajmo i mi: ujednačena kvaliteta svakog od deset autorskih poglavlja (zaista bez iznimke), kao i vješto orkestriranje Mateusza-Milana Stanojevića u ulozi urednika, ali i autora, rezultirali su vrijednom širokoobuhvatnom knjigom o konceptualnoj metafori koju bez zadržske valja pridružiti vlastitoj biblioteci.

Cecilija Jurčić Katunar